

УДК 339.944

Економічна глобалізація та формування міжнародних виробничих мереж

Федун І.Л.

доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

Генералов О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

Статтю присвячено економічній глобалізації, що розглядається передусім як процес формування і розвитку міжнародних виробничих мереж. Показано її відмінності від колишньої інтернаціоналізації виробництва, наведено особливості формування у ході глобалізації товарних ланцюгів і виробничих мереж.

Ключові слова: глобалізація, транснаціоналізація, транснаціональні корпорації, інтернаціоналізація, міжнародні виробничі мережі.

Федун И.Л., Генералов А.В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СЕТЕЙ

Статья посвящена экономической глобализации, которая рассматривается прежде всего как процесс формирования и развития международных производственных сетей. Показаны ее отличия от прежней интернационализации производства, приведены особенности, которые формируются в ходе глобализации товарных цепей и производственных сетей.

Ключевые слова: глобализация, транснационализация, транснациональные корпорации, интернационализация, международные производственные сети.

Fedun I.L., Generalov O.V. ECONOMIC GLOBALIZATION AND THE FORMATION OF INTERNATIONAL PRODUCTION NETWORKS

The article is devoted to economic globalization that is considered first of all as the process of formation and development of international production networks. The article shows the differences from the previous production internalization. The specific features of commodity chains and production networks forming in the process of globalization are provided.

Keywords: globalization, transnationalization, transnational corporations, internationalization, international production networks.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головною особливістю глобальної економіки є те, що жодна країна не може існувати і забезпечувати ефективно функціонування поза її рамок у силу наявності взаємної залежності між світовими економіками. Глобалізація суспільства включає у себе важливий процес транснаціоналізації, яка чинить вплив на розвиток національних економік, взаємопов'язуючи в єдину глобальну структуру ринку праці, капіталу, технологій, товарів та послуг. У зв'язку із цим наявні теорії транснаціоналізації розглядають як діяльність їх основного агента – ТНК та їх вплив на глобалізаційні процеси. Транснаціональні компанії (ТНК) нині функціонують у вигляді інтернаціональних комерційних структур з ефективним використанням факторів вироб-

ництва. Панівне становище ТНК у глобальній економіці актуалізує подальші наукові пошуки у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним основам досліджень феномену глобалізації та формуванню міжнародних виробничих мереж присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких: Т.С. Медведкін, А.В. Костильова, Л.В. Бичкова, В.В. Дятлова, І.Ю. Стукан, Ю.В. Федорова, Д. Бхагваті, Е. Гіденс, М. Кастельс, Д. Сорос, Д. Хелд [1–19]. Віддаючи належне працям вітчизняних і зарубіжних дослідників, зауважимо, що характер та масштаби розвитку ТНК у глобальній економіці ХХІ ст. зумовлюють необхідність подальших наукових пошуків феномену транснаціоналізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є систематизація досліджень еволюції процесів глобалізації та визначення зрушень і провідних тенденцій, що відбуваються у процесі функціонування ТНК як основних учасників розвитку світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація є загальносвітовою тенденцією формування єдиного глобального суспільства на основі посилення взаємопов'язаності та взаємозалежності національних економік.

Незважаючи на те що поняття глобалізації виникло нещодавно, саму її суть почали розглядати досить давно. На основі дослідження поняття глобалізації в аспекті наявних економічних теорій зроблено висновки, представлені в табл. 1 [1, с. 6–7].

Поняття «глобалізація» відносно молоде. Його введення в академічний обіг зазвичай пов'язують з ім'ям англійського соціолога Роланда Робертсона. У 1985 р. він визначив глобалізацію як сукупність об'єктивно фіксованих змін, що мають своєю основною метою об'єднання світу в єдине ціле [2]. У 1992 р. Р. Робертсон виклав основи своєї концепції в окремій книзі, в якій глобалізація розглядалася як «стиснення світу й інтенсифікація усвідомлення світу як цілого» [3, с. 8], акцентуючи увагу, таким чином, на розгляді глобалізації як процесу становлення єдиного світового порядку.

Єдиного загальновизнаного наукового визначення глобалізації поки так і не склалося. Проте за всіх наявних відмінностей у підходах є більш-менш загальне розуміння того, що глобалізація – це розширення, поглиблення і прискорення загальносвітових зв'язків [4]. Глобалізація не зводиться до одного процесу, а являє собою складне поєднання цілої низки процесів [5, с. 450]. Найчастіше розрізняють три основні форми глобалізації: економічну, політичну і культурну.

При цьому важливою вважається економічна глобалізація. На думку американського економіста Джагдиша Бхагваті, вона означає «інтеграцію національних господарств у загальносвітову систему за допомогою зовнішньої торгівлі, прямих іноземних інвестицій, що здійснюються транснаціональними корпораціями, потоків короткострокового капіталу, переміщення трудових ресурсів і населення взагалі, а також міжнародного обміну технологіями» [6, с. 5–6]. Джордж Сорос звертає увагу передусім на «глобалізацію фінансових ринків і зростання домінуючого впливу на національні економіки глобальних фінансових ринків і транснаціональних корпорацій» [7]. А ось Тімоті Ст'юрджен вважає, що економічна глобалізація – це передусім зростаюче значення міжфірмових виробничих мереж [8].

Більш повну наукову обґрунтованість і змістовність концепція глобалізації здобуває в працях тих учених, які пов'язують реальні глобалізаційні процеси з інформаційним етапом сучасної науково-технічної революції та її впливом на розвиток світової економіки, фінансів, телекомунікаційних і транспортних систем.

Глобалізація економіки, розширення зовнішньоекономічних зв'язків виявляється у підвищенні ролі і збільшенні масштабів діяльності транснаціональних кооперацій (ТНК). Вони дедалі більшою мірою стають визначальним фактором для вирішення долі тієї чи іншої країни в міжнародній системі економічних зв'язків. Активна виробнича, інвестиційна, торговельна діяльність ТНК дає їм змогу виконувати функцію міжнародного регулятора виробництва та розподілу продукції [9].

Багато вчених вважають, що глобалізація суспільства включає у себе не менш важливий процес транснаціоналізації. У зв'язку із цим наявні теорії транснаціоналізації розглядають як діяльність їх основного агента – ТНК, так і їхній вплив на глобалізаційні процеси.

Таблиця 1

Глобалізація у поглядах різних економічних теорій

Представники	Відношення до глобалізації
Меркантилісти	Втручання держави в господарську діяльність країни у вигляді протекціонізму є необхідним.
Прихильники кейнсіанської теорії	Інвестиції – основне джерело економічного зростання, а їх залученню сприяє активне співробітництво країн.
Інституціоналісти	Основа міжнародного співробітництва – неекономічний обмін.
Конс'юмеристи	Основа розвитку – поширення ідей та концепцій Заходу.
Прихильники теорії світових систем	Економіка виходить за межі однієї держави. Глобалізація має економічний аспект.

Транснаціоналізація – процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК, які є головним суб'єктом цього процесу [1, с. 9]. Згідно з даними Конференції ООН із торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), у світі в 2007 р. налічувалося приблизно 79 тис. материнських ТНК, які мали 790 тис. іноземних філій. У філіях ТНК працює 82 млн. осіб, а обсяг експорту їх товарів і послуг перевищує 5,7 трлн. дол. На закордонні філії ТНК нині припадає 11% світового ВВП і одна третина світового експорту [10]. З урахуванням же, наприклад, міжнародних субпідрядів, ліцензування, підрядного промислового виробництва частка ТНК у цих глобальних агрегованих показниках буде ще вагоміша.

У світі ТНК домінують фірми «тріади»: ЄС, Японії і США (87 зі 100 найбільших ТНК світу в 2006 р). При цьому 72 компанії зі 100 провідних мають штаб-квартири у п'яти країнах (Великобританії, Німеччини, США, Франції та Японії). Очолюють список 100 найбільших нефінансових ТНК світу «Дженерал електрик» (США), «Брітіш петролеум» (Великобританія) і «Тойота мотор» (Японія). Серед галузей, в яких діють провідні ТНК, на першому місці знаходиться автомобільна промисловість. Далі йдуть нафтова промисловість і телекомунікації [10].

На рис. 1 можна побачити основні країни, де розташовані найбільші ТНК. Географія списків у 2016 р. охоплює 63 країни, хоча рік тому вони були представниками лише 61 країни. У рейтингу найбільше компаній зі США – 587, Японії – 219 та Китаю – 200, Великої Британії – 92, Бразилії – 19, Австралії – 35, Росії – 25.

За своїми масштабами провідні ТНК перевершують багато країн світу. Так, серед

100 найбільш великих економічних одиниць світу в 2000 р. тільки 49 становили держави, а 51 – транснаціональні корпорації. Виручка, наприклад, компанії «РоялДатчШелл» (Великобританія – Нідерланди) більше, ніж ВВП Венесуели; виручка торгової компанії «Вол-Март» (США) більше, ніж ВВП Індонезії; а виручка «Дженерал моторс» (США) приблизно того ж розміру, що й ВВП Ірландії, Нової Зеландії та Угорщини разом узятих [11]. При цьому ТНК діють не самі по собі, а є необхідним компонентом транснаціональних мереж виробництва і розподілу, який водночас не може працювати без решти мережі [12]. У ці мережі часто в ролі субпідрядників ТНК інтегруються також малі та середні підприємства. Національні кордони більше не формують «герметичних» контейнерів для виробничих процесів. Навпаки, відбувається фрагментація виробничих процесів та їх географічна релокація у глобальному масштабі [13, с. 2].

Сучасна економічна глобалізація відрізняється від колишньої інтернаціоналізації виробництва. Тімоті Стьорджен ілюструє різницю між ними прикладами з практики автомобільної промисловості [8, с. 5]. У цій галузі фірми інтернаціоналізувалися, створюючи нові закордонні виробничі потужності, які були операційно відокремлені від «домашніх» виробництв. Хороший приклад такого роду – інвестиції американської компанії «Дженерал моторс» в Європі, що призвели до створення фірм «Опель» і «Воксхолл». Вони випускали моделі, які на рівні деталей, платформ або моделей майже не мали нічого спільного з автомобілями, що випускалися «Дженерал моторс» у США.

Фірми глобалізуються, коли вони намагаються інтегрувати в глобальному масштабі

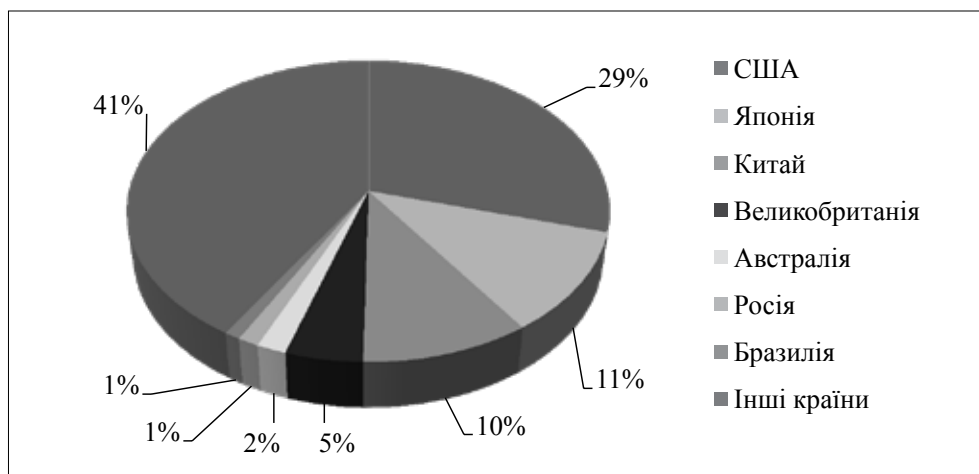

Рис. 1. Світовий розподіл найбільших ТНК у 2016 р. [2, с. 451]

ключові функції, такі як поставки компонентів, розроблення автомобілів, упровадження нових моделей (хорошим прикладом у цьому плані є інвестиції американських автовиробників так званої «Великої трійки» в Мексику). Глобалізація може полягати не в створенні нових зарубіжних виробництв, а в інтеграції вже організованих у рамках інтернаціоналізації закордонних господарських одиниць з «домашньою» діяльністю. Але найчастіше компанії і створюють нові закордонні виробництва, і намагаються будувати глобально інтегровані організації. Тобто глобалізація означає як розосередження виробництва, так і централізацію і координацію корпоративного контролю, розроблення нових продуктів і поставок компонентів.

Схожим чином розрізняє інтернаціоналізацію і глобалізацію виробництва англійський дослідник Пітер Дікен [13, с. 5]:

– процеси інтернаціоналізації – просте розширення економічної діяльності через національні кордони. Це, головним чином, кількісний процес;

– процеси глобалізації – якісні процеси, які включають у себе не тільки поширення економічної діяльності через національні кордони, а й (що більш важливо) функціональну інтеграцію міжнародно розосереджених видів діяльності.

У процесі економічної глобалізації формуються два типи міжнародних економічних мереж, що складаються, на думку Гері Джереффі [14, с. 1], із глобальних товарних ланцюгів (або ланцюгів створення (додавання) вартості) двох різних типів: товарних ланцюгів, регульованих виробником (*producerdriven commoditychains*); товарних ланцюгів, регульованих покупцем (*buyer-driven commoditychains*).

Перший тип ланцюгів характерний для капіталомістких і технологічно інтенсивних галузей промисловості, таких як автомобільна, авіаційна, комп'ютерна, напівпровідникова і важке машинобудування. У цих ланцюгах великі, зазвичай транснаціональні, виробники грають головну роль у координації виробничих мереж. Другий тип ланцюгів більш типовий для тих галузей промисловості, в яких провідну роль відіграють роздрібні торговці, фірми, що займаються просуванням і реалізацією товару, і виробники «брендової» продукції. Вони визначають специфікацію виробів і замовляють їх виробництво у виробників, передусім у країнах, що розвиваються, створюючи там децентралізовані виробничі мережі. Цей тип ланцюгів характерний для

таких галузей, як виробництво одягу, взуття, іграшок, посуду, побутової електроніки і різних виробів ручної роботи.

Два або кілька товарних ланцюга, які замикаються щонайменше на одного загального актора, утворюють виробничу мережу. Інтенсифікація інтеграційних процесів у світовому виробництві зумовлює необхідність інтеграції промислових підприємств нашої країни в глобальні ланцюги створення вартості (ГЛСВ). Виробнича кооперація національних підприємств з іноземними дасть змогу трансформувати їх у нові структури – міжнародні виробничі мережі (МВМ), які можуть включати один або декілька пов'язаних між собою ГЛСВ. На такі структури, за прогнозами різних світових організацій, до 2020 р. припадатиме більше 60% світового виробництва промислової продукції [15, с. 50].

Отже, проблеми, переваги та недоліки глобалізації почали розглядати доволі давно.

Незважаючи на те що результати глобалізації економіки поляризовані щодо груп розвинених і країн, що розвиваються, число її прихильників набагато більше, ніж противників. Систематизація переваг та недоліків глобалізації свідчить про переважній кількості перших. Однак їх значимість для кожної країни може бути різною [16, с. 19–21].

До позитивних наслідків глобалізації можна віднести:

- поглиблення спеціалізації;
- здатність зекономити на масштабах виробництва, що призводить до скорочення витрат і, відповідно, до зниження цін на продукцію;
- посилення конкуренції, яка сприяє розвитку нових технологій;
- мобілізацію більшого обсягу фінансового капіталу з меншими затратами;

Негативними наслідками глобалізації є:

- розподіл переваг від процесів глобалізації відбувається нерівномірно між окремими країнами та галузями їх економік;
- можливість втрати національної ідентичності окремих країн, яка була сформована історично;
- перехід приватних, державних проблем на новий, глобальний, рівень, у зв'язку з чим виникає необхідність урахування світових господарських інтересів для вирішення національних проблем.

Активно критикують глобалізацію провідні економісти, теоретики і практики. Зокрема, Дж. Стігліц указує на те, що глобалізація вигідна для тих країн, які «взяли свою долю

у власні руки й усвідомили роль, яку держава може зіграти у розвитку, замість того щоб покладатися на саморегулюючий ринок», і який руйнівний вплив вона може чинити на країни, які розвиваються, особливо на найбільш з них [17].

Розглянувши позитивні і негативні наслідки глобалізації, варто зазначити, що якщо зупинити процеси глобалізації, то керувати ними в інтересах розвитку національної економіки необхідно [18, с. 24]. Кожна країна повинна створювати таку систему міжнародних зв'язків, яка допоможе їй інтенсивно розвиватися, а не ставати сировинним придатком та джерелом дешевої робочої сили.

Ціннісна амбівалентність українського народу проявляється у тому, що, з одного боку, спостерігається прагнення до інтеграції України в глобальні та європейські економічні структури, а з іншого – прагнення зберегти при цьому мотиви матеріальних традицій, характерних для пострадянського простору [19, с. 109].

Щодо позитивних тенденцій глобалізації в Україні, то 15 березня 2017 р. міністр економічного розвитку і торгівлі України Степан Кубів підписав угоду з Організацією економічного співробітництва та розвитку [20]. Це свідчить про запровадження Україною міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності та сприяє розвитку української економіки шляхом залучення прямих іноземних інвестицій. Також реалізація принципів та стандартів соціальної відповідальності бізнесу, згідно з керівними принципами Організації економічного співробітництва та розвитку, сприятиме веденню відповідального бізнесу в Україні.

Проте для українських підприємців існують і негативні сторони глобалізації. Так, компанії, які виготовляють продукцію за національними стандартами, часто не витримують конкуренції з іноземними компаніями, які приходять на український ринок із продукцією, виготовленою за міжнародними стандартами,

навіть якщо суттєвої різниці у якості товарів не спостерігається. Так, наприклад, КП «Київпастранс» 17 серпня 2017 р. опублікувало тендер на встановлення автоматизованої системи оплати проїзду у міському пасажирському транспорті на 460 млн. грн. [21]. При цьому однією з умов участі в конкурсі була наявність в учасника сертифіката міжнародного зразка про наявність системи контролю якості ISO 9001. Водночас в Україні діє стандарт ДСТУ ISO 9001:2015, який визначає порядок сертифікації у вітчизняній системі контролю якості. В Україні є велика кількість компаній, що займаються реалізацією аналогічних проектів лише на внутрішньому ринку і не потребують сертифікації в міжнародній системі контролю якості. Таким чином, глобалізація, розвиток міжнародних стандартів та доступ іноземних компаній до українського ринку призупиняють розвиток в Україні підприємств тих галузей, що давно існують на міжнародному ринку, проте в країні лише починають набирати обертів.

Висновки з цього дослідження. Отже, глобалізація економіки – це складне та багатаспектне поняття. Розуміння самого процесу глобалізації дійшло до нас із давніх часів, і нині вона стала найважливішою реальною характеристикою світової економіки. цей процес має як переваги, так і недоліки, яких, на жаль не завжди можливо уникнути, тому кожна країна повинна підбирати певні методи та механізми її регулювання. Для України досвід інших країн є корисним із погляду можливостей його застосування у процесі подальшого вдосконалення національної економічної системи, пристосування їх до глобальних умов функціонування, що й зумовлює необхідність подальших досліджень.

Статтю підготовлено в межах виконання науково-дослідної роботи «Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж» (номер держ. реєстрації 0117U000508).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медведкін Т.С., Кінчевська Ю.Ю. Процес транснаціоналізації та глобальних трансформацій в аспекті провідних економічних теорій. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2014. № 11. С. 3–9.
2. The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization / T. Robbins, W. Shepherd, J. McBride (Eds.). Cults, Culture, and the Law. Chicago, 1985.
3. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. London, 1992.
4. Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика и культура; пер. с англ. М.: Праксис, 2004.
5. Костылева А.В., Бычкова Л.В. Роль транснациональных корпораций в мировой экономике. Молодой ученый. 2017. № 2. С. 450–453.

6. Бхавати Д. В защиту глобализации; пер. с англ.; под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Ладомир, 2005.
7. Сорос Д. 47 тезисов о глобализации. URL: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/global/challenge/thesis/?version=forprint>
8. Sturgeon T.J. How Do We Define Value Chains and Production Networks? URL: <http://www.ids.ac.uk/ids/global/pdfs/vcdefine.pdf>.
9. Федулова Л.І. Корпоративні структури в інноваційній діяльності: світовий досвід та можливості для України. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_04_09_uk.pdf.
10. UNCTAD: World Investments Report 2008. URL: <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=10502&intItemID=2068&lang=1&mode=downloads>.
11. Globalisation: Implications and Opportunities. Editor: Grahme Whiting. BusinessStrategyUnit. URL: <http://www.dpi.qld.gov.au/extra/pdf/business/globalisation.pdf>.
12. Дятлова В.В. Глобализация мировой экономики: современные тенденции и противоречия процесса. Менеджер. 2016. № 2 (71). С. 16–23.
13. Dicken P. Globalshift. Transforming the World Economy. Third Edition. London: PaulChapman, 2001.
14. Gereffi G.A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries. URL: <http://www.ids.ac.uk/ids/global/Conf/pdfs/gereffi.pdf>.
15. Мельник Т.М., Конрад Ю.В. Національні підприємства у глобальних ланцюгах створення вартості. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2016. № 3. С. 49–65.
16. Кастельс М. Глобальный капитализм и Россия. URL: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/soobshestva/power-identity/capitalism/>.
17. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. М.: Мысль, 2003. 342 с.
18. Стукан І.Ю. Фінансова глобалізація: сутність, етапи та наслідки. Європейські перспективи. 2015. № 1. С. 18–24.
19. Федорова Ю.В. Глобалізація: економічний аспект. Вісник економічної науки України. 2015. № 2. С. 108–113.
20. Україна приєдналася до декларації про міжнародне інвестування і транснаціональні корпорації. URL: https://zaxid.net/ukrayina_priyednalasya_do_deklaratsiyi_pro_mizhнародне_investuvannya_i_transnatsionalni_korporatsiyi_n1420700.
21. Тендер АСОП КП «Київпастрас». URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2017-08-17-000774-b>.

REFERENCES:

1. Medvedkin T.S., Kinchevska Yu. Yu. (2014) Protsey transnatsionalizatsii ta hlobalnykh transformatsii v aspektiprovidnykh ekonomichnykh teorii [The process of transnationalization and global transformations in the aspect of leading economic theories] // Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut", no. 11, pp. 3-9. (in Russian)
2. Robertson R., Robbins T., Shepherd W., McBride J. (Eds.). (1985) The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization. Chicago: Cults, Culture, and the Law.
3. Robertson R. (1992) Globalization: Social Theory and Global Culture. London.
4. Kheld D. (2004) Global'nye transformatsii: politika, ekonomika i kul'tura [Global transformations: politics, economics and culture]. Moscow.: Praksis (in Russian)
5. Kostyleva A. V., Bychkova L. V. (2017) Rol' transnatsional'nykh korporatsiy v mirovoy ekonomike [The role of transnational corporations in the global economy] Molodoy uchenyy, no 2, pp. 450-453. (in Ukrainian)
6. Bkhagvati D. (2005) V zashchitu globalizatsii [In defense of globalization]. Moscow.: Ladomir (in Russian)
7. Soros D. 47 tezisov o globalizatsii [47 theses on globalization]. Russkiy arhipelag (electronic journal). Available at: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/global/challenge/thesis/?version=forprint> (accessed 02 January 2018).
8. Sturgeon T. J. How Do We Define Value Chains and Production Networks? (electronic journal). Available at: <http://www.ids.ac.uk/ids/global/pdfs/vcdefine.pdf> (accessed 02 January 2018).
9. Fedulova L.I. Korporativni struktury v innovatsiinii diialnosti: svitovi dosvid tamozhlyvosti dlia Ukrainy [Corporate Structure in Innovation: World Experience and Opportunities for Ukraine] Economy and forecasting (electronic journal). Available at: http://eip.org.ua/?page_id=189&year=2004&issueno=4&begin_page=9&mode=get_art&flang=uk (accessed 02 January 2018).
10. UNCTAD: World Investments Report (2008). UNCTAD (electronic journal). Available at: <http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=10502&intItemID=2068&lang=1&mode=downloads> (accessed 02 January 2018).
11. Globalisation: Implications and Opportunities. Editor: Grahme Whiting. Business Strategy Unit (electronic journal). – Available at: <http://www.dpi.qld.gov.au/extra/pdf/business/globalisation.pdf> (accessed 02 January 2018).

12. Dyatlova V.V. (2016) Globalizatsiya mirovoy ekonomiki: sovremennyye tendentsii i protivorechiya protsessu [Globalization of the world economy: modern trends and process contradictions] // Menedzher, no 2 (71), pp. 16-23. (in Russian)
13. Dicken P. (2001) Global shift. Transforming the World Economy. Third Edition. London: Paul Chapman.
14. Gereffi G. (1999) A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries. Institute of Development Studies (electronic journal). Available at: <https://www.ids.ac.uk/IDS/global/Conf/pdfs/gereffi.pdf> (accessed 02 January 2018).
15. Melnyk T.M., Konrad Yu.V. (2016) Natsionalni pidpriemstva u hlobalnykh lantsiuhakh stvorennia vartosti [National enterprises in the global value chain] Kyiv: Visn. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu, no 3., pp. 49-65. (in Ukrainian)
16. Kastel's M. (2000) Global'nyy kapitalizm i Rossiya [Global capitalism and Russia]. Ekonomicheskie strategii (electronic journal). Available at: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/soobshestva/power-identity/capitalism/> (accessed 02 January 2018).
17. Stiglits Dzh. (2003) Globalizatsiya: trevozhnyetendentsii [Globalization: Disturbing Trends] Moscow: Mysl', 342 p. (in Russian)
18. Stukan I. Yu. (2015) Finansova hlobalizatsiia: sutnist, etapy ta naslidky [Financial Globalization: Essence, Stages and Implications]. levropeiskiperspektyvy, no 1, pp. 18-24. (in Ukrainian)
19. Fedorova Yu. V. (2015) Gobalizatsiya: ekonomicheskii aspekt [Globalization: the economic aspect] // Visnik ekonomichnoï nauki Ukraïni, no 2, pp. 108–113. (in Russian)
20. Ukraina pryiednalasia do deklaratsii pro mizhnarodne investuvannia i transnatsionalni korporatsii [Ukraine has joined the Declaration on International Investments and Multinational Corporations]. ZAXID.NET (electronic journal). Available at: https://zaxid.net/ukrayina_pryiednalasya_do_deklaratsiyi_pro_mizhnarodne_investuvannya_i_transnatsionalni_korporatsiyi_n1420700 (accessed 02 January 2018).
21. Tender ASOP KP "Kyivpastrans" [Tender "Kyivpastrans"]. ProZorro (electronic journal). Available at: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2017-08-17-000774-b> (accessed 02 January 2018).